

Boda Mihály

A háborús igazságosság elméletének egy példája a magyar hadtörténelemben Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete¹

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.3

A háborús igazságosság ideológiája egyidős az emberi civilizáció történetével, manapság pedig fontos és elterjedt kutatási terület. A közelmúltban széleskörű kísérletek történtek az európai ókor, középkor és (korai) újkor során kialakult háborús ideológia, az igazságos háború elmélete szempontrendszerének alkalmazására, például az indiai eposzok háborús igazolástechnikájának leírásában, az ókori kínai birodalomépítés ideológiai környezetének vizsgálatában, vagy az iszlám és a Sri Lanka-i buddhizmus háborús ideológiájának az elemzésében. A magyar hadtörténelem hasonló szemléletű elemzése ugyan nem példa nélküli, azonban az átfogó elemzését eddig még nem végezték el. Alább egy ilyen elemzés során figyelmen kívül hagyhatatlan háborús ideológiát, a szentkorona-eszmére alapozott háborús ideológiát vizsgálom meg.

Az igazságos háború elmélete

Minden ország, állam vagy birodalom alkalmazott, alkalmaz ma is, és feltehetően fog alkalmazni a jövőben is olyan elméleti konstrukciókat, amelyek segítségével igazolni kívánja háborús tevékenységét. Ezeket az elméleti konstrukciókat háborús ideológiának nevezzük. Az egyik ilyen háborús ideológia az *igazságos háború elmélete*, amelyet főként kidolgozottságának a mélysége különböztet meg más ideológiáktól.

Az igazságos háború elméletének az eredete visszanyúlik az ókorba, fejlődésének és cizellálásának folyamata pedig kisebb-nagyobb kihagyásokkal töretlen a mai napig. Az elmélet értelmében az igazságosság problémája vizsgálható a hadviselésre való felkészüléssel (például a hadseregépítéssel és hadseregenntartással), illetve a háború indításával, vívásával és lezárásával összefüggésben. A háború különböző részeihez az igazságosság különböző típusai tartoznak: a háborús felkészüléshez

---

¹ A szerző jelen tanulmányával II. helyezést ér el a Magyar Hadtudományi Társaság 2018. évi pályázatán.

a *ius ante bellum*, a háború indításához a *ius ad bellum*; a háború viseléséhez a *ius in bello*, és a háború befejezéséhez a *ius post bellum*. Az igazságosságnak a háború egyes részeit illetően sem csak egy-egy kritériuma van, hanem esetenként több is. Például a háborúra való felkészülés esetében az igazságosság mércéje a katonai hierarchia és parancsstruktúra erkölcsi megalapozottsága;² a háborúindítás esetében a háború oka, az ehhez a célhoz kapcsolódó szándék helyessége, az ok fennállását kijelentő autoritás legitimitása; a háborúviselés esetében a harcolók és a nemharcolók megkülönböztetése; a háború lezárása esetében pedig harcok befejezésének mikéntje.³

A háborús igazságosságnak – az igazságos háború-elmélet fejlődése során kialakult – szempontrendszere megkülönböztetendő azoktól a tartalmaktól, amelyek az elméletet a különböző korokban jellemezték. Például amíg Szent Ágoston szerint a büntetés nyújtja az igazságos háború indításának okát, addig manapság inkább az állami önvédelemmel határozzák meg az igazságos okot. Ez a tartalombeli eltérés azonban nem érinti az alkalmazott vizsgálati szempontot, jelesül, hogy a háborús igazságosságnak fontos paramétere a háború oka. Ezek a szempontok, azzal együtt, hogy az Európában kialakult igazságos háború-elmélet keretében fogalmazódtak meg, vizsgálati szempontként alkalmazhatók a háborús igazságosság más ideológiáinak az elemzéséhez is.

Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete

A szentkorona-eszme számos alkalommal teremtett ideológiát a magyar történelem során viselt háborúk igazolásához. Ugyanakkor az alább megfogalmazásra kerülő, a szentkorona-eszmére épülő elmélet egy tudományosan megalkotott konstrukció, amelyet ebben a formájában soha nem fogalmaztak meg és nem használtak. Az itt bemutatott elmélet egyes elemei ugyanis a magyar történelem különböző korszakaiból származnak, amelyek közül némelyek kiegészítik egymást, mások azonban inkább egymás alternatíváit képezik. A Szent Koronára történő különböző hivatkozásoknak azonban mindazonáltal van egy olyan közös magja, amely a magyar történelem különböző korszakaiban sem változott. Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elméletének megfogalmazása ezért részben a Szent Koronára történő különböző hivatkozások összesítését célozza, részben pedig a hivatkozásokban meglévő közös mag megmutatását.

A szentkorona-eszme által magába foglalt gondolat többé-kevésbé kifejtetten legalább a 14. század óta lelhető fel a magyar hadtörténelemben. Az eszme a 19. század második felében határozottabb, és speciálisabb megfogalmazást nyert, ekkortól hivatkozhatunk rá *szentkorona-tanként*. A szentkorona-tan elsősorban Magyarország közjogi helyzetét meghatározó elmélet, amely elődjeiként tartja számon a szentkorona-eszme korábbi kifejeződéseit is (legalábbis azok közjogi vonatkozásait).

A szentkorona-tan olyan közjogi elmélet, amely ugyan összefügg az állam külpolitikájával, azonban elsősorban az állampolgárok és az uralkodó, illetve az

2 Boda 2016.

3 Boda 2015.

uralkodó és Magyarország viszonyát, azaz tulajdonképpen a belpolitikai hatalom formáját tisztázza. Az alábbiakban a Szent Koronára való hivatkozások közjogi jellegének, bizonyos kivételtől eltekintve, kevesebb figyelmet szentelek, és igyekszem a külpolitikai vonatkozásokat kidomborítani, azok közül is a háborús igazságossággal összefüggőket. Ebben Aquinói Szent Tamásnak a 13. században az igazságos háború elméletéről adott, az elmélet korábbi megfogalmazásait az elsők között összegző, és elméletté kikristályosító összefoglalására fogok támaszkodni.

Az igazságos háború elméletének középkori formája:

Aquinói Szent Tamás összefoglalása

Aquinói Szent Tamás szerint egy háború akkor igazságos, ha a háború indítására a szuverén uralkodó ad parancsot, ha a háborút igazságos okkal indítja az uralkodó, és ha a háborúindítás szándéka helyes, azaz a háborúzás szándéka a jó előmozdítása és a gonosz hátráltatása.⁴

A legitim autoritás szabálya azt határozza meg, hogy ki vagy milyen fórum indíthat háborút. Szent Tamás szerint legitim autoritással a szuverén uralkodó rendelkezik, akinek a háború indításában játszott szerepe a közjóval szemben fennálló felelősségéből származik. A közjóval szemben fennálló felelősség alapján ugyanis a szuverén uralkodónak, és nem bármelyik magánszemélynek, a joga a közjó megvédése. Mivel a közjót éppúgy érheti támadás külső ellenség által, mint belső lázadás által, ezért a szuverén uralkodónak egyaránt joga van fellépni a külső ellenséggel és a belső lázadókkal szemben.⁵

A manapság kiemelten fontos igazságos ok szabálya a középkori elméletekben csak a második helyen szerepelt, itt találjuk Szent Tamás összefoglalásában is. A háborúindítás lehetséges okai közül Szent Tamás szerint csak az lesz igazságos, amelyiknek az alapja a megtámadott fél által elkövetett igazságtalanság, aki ezért megérdemli azt, hogy megtámadják. Ilyen igazságos ok Szent Tamás szerint „gonosztevők” megbüntetése, és az elvett javak visszaszerzése.

Végül, lényeges, hogy az igazságosan háborúzó fél helyes szándékkal háborúzzon, azaz hogy tevékenysége végeredményben a békére irányuljon, illetve hogy tevékenységét ne a „nagyság”, a kegyetlenség vagy a bosszúszomj kísérje. Szent Tamás a helyes szándék tekintetében különbséget tett a helyes szándék pozitív értelme, a békére való törekvés, és a helyes szándék negatív értelme, bizonyos gonosz motivációk kerülése között. A különbségtevés egyik értelme, hogy amíg a békére való törekvés az igazságos háború *ius ad bellum* szempontjai közé tartozik, addig bizonyos motivációk kizárása a *ius in bello* szempontjai közé.

---

4 Saint Thomas Aquinas 1920

5 Johnson 2003. 7–13. o.

Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete

A szentkorona-eszmére alapozott igazságos háború-elméletnek most csak a Tamás-i *ius ad bellum* szempontjaival foglalkozom, azaz a legitim autoritás, az igazságos ok és a helyes szándék szabályaival, az utóbbi esetében csak a békére való irányultsággal. Ezeknek a szempontoknak az alapján azt mondhatjuk, hogy az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete meghatározza, hogy a háború akkor igazságos, amikor azt a legitim autoritással rendelkező fórum vagy személy indítja, ha meghatározott okkal indítja, és ha a háborúindítás szándéka a béke. Ezeknek a szempontoknak a tartalma azonban különbözik az Aquinói Szent Tamás által meghatározott tartalmaktól.

a) *A háborúindítás legitim autoritása: uralkodó, nemesség, uralkodó plusz nemesség, uralkodó plusz nemzeti közösség, kormányzó plusz nemzeti közösség*

A szentkorona-eszmére alapozott igazságos háború-elmélet értelmében a háborúindítás legitim autoritása a magyar történelem során a politikai szuverenitás természetének átalakulásával változott. A koronának már az Árpád-korban is komoly szimbolikus szerepe volt, azonban akkor még nem a Szent Koronának. Az Árpád-korból nem ismert háború igazolásaként való hivatkozás a koronára, ugyanakkor már Szent István a „koronára” hivatkozott az állam belső rendjének igazolásakor az Imrének szóló *Intelmekben*. Az István-i korona azonban nem az uralkodó szuverenitását fejezte ki, hanem Isten szuverenitását, mivel a kérdéses korona a korszakban az uralkodónak az isteni hatalommal való felruházását szolgálta.⁶ A háborúk indításában is a háború isteni (keresztényi, szent) jellege hangoztatásának volt jelentősége.

A szentkorona-eszme háborús igazolásként a 14. század második felében jelent meg, a Küküllői Jánostól származó és I. (Anjou) Lajos magyar király tetteit megőrkítő *Nagy Lajos király krónikájában* (röviden *Krónika*).⁷ A *Krónika* alapján az látszik, hogy az Anjou-házi királyok alatt megerősödött királyi hatalom önmagában rendelkezett politikai szuverenitással és szerepelt legitim autoritásként, azaz a király magában volt az a személy, aki szuverénként dönthetett a háború indításáról.⁸ A *Krónika* szerint Lajos maga, vagy az általa kijelölt főúr volt az, aki a Szent Koronára hivatkozva háborúba szállt.⁹

Lajos király uralkodását követően Magyarországon többször megváltozott a politikai hatalom természete, amelyre reagáltak a szentkorona-eszmével foglalkozó írástudók is. Elképzeléseikben, sok esetben, azonban nem arra a kérdésre koncentráltak, hogy ki az, aki a háborút megindíthatja, hanem arra, hogy ki birtokolja a szuverén hatalmat Magyarországon. Én is az utóbbi kérdés alapján fogom bemutatni Werbőczy István, Révay Péter, Timon Ákos és Molnár Kálmán elképzelését a szuverén hatalom természetéről, szem előtt tartva ugyanakkor azt, hogy a háború indításának a joga, azaz a legitim autoritás a szuverén hatalom gyakorlóját illeti.

6 Bartoniek 1939/1987. 67–70. o.; Eckhart 1941/2003. 7–13. o., 22–34. o.

7 Küküllői 2000.

8 Bartoniek 1939/1987. 70–71. o.; Eckhart 1941/2003. 35–41. o.

9 Küküllői 2000. 30–31. o.

Magyarországon a 15–16. század során, a politikai hatalom változása következtében a király korábbi szerepe jelentősen csökkent, a nemeseké (a rendeké) pedig jelentősen megnövekedett. Ezt a változást fejezte ki Werbőczy István nemesi szokásjoggyűjteménye, a *Hármaskönyv* a 16. század elején, amelynek értelmében a király csak azért hivatkozhat a Szent Koronára (háborús) tettei igazolásként, mert a nemesség többek között a „... birtok adományozásának a jogát s teljes hatalmát az uralkodással és országlással együtt... a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következtésképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta”.¹⁰ Az uralkodó így, Werbőczy szerint, a Werbőczy által egyenlőnek nyilvánított összes, birtokkal rendelkező nemes királyválasztó aktusának köszönhetően gyakorolja a hatalmát, azaz az igazságos háborút indítani képes valódi szuverén nem maga az uralkodó, hanem a nemesség, ami azonban ezt a jogosultságát a koronázással nagyrészt átruházza az uralkodóra.¹¹

Száz évvel Werbőczy után a szentkorona-eszme újabb, az eddigiekhez képest jelentősen terjedelmesebb kifejezést nyert Révay Péternél. Révay nagyjából osztotta Werbőczy alapállását a szuverén természetét illetően, azaz fontosnak tartotta az uralkodót és a nemességet (rendeket) is, azonban számára az uralkodó szerepe épp annyira fontos volt, mint a nemesség (rendek) szerepe.¹² Révay szerint a Szent Korona az isteni Gondviselés, erényekkel (kegyesség, becsületesség, igazságosság, jámborság, hűség, mértékletesség) rendelkező, megismerésig terjedő megtestesülése, amely erényei által mércét állít a Magyarországot kormányzóknak számára. Amikor az országot kormányzó erők nem felelnek meg ennek a mércének, tipikusan akkor, amikor az országban pártharcok dúlnak, akkor a Korona elhagyja az országot, aminek következtében az ország hanyatlásnak és pusztulásnak indul. Amint azonban a Korona visszatér az országba, akkor az országban ismét helyre áll a rend, és jólét köszönt az ország lakóira. Ilyen „visszatérés” volt az, amikor Bajor Ottó (majd I. [Anjou] Károly), majd a 15. század második felében I. Mátyás visszaszerezte a koronát, és végül az is, amikor a 17. század elején a későbbi II. Mátyás visszahozta a Koronát az országba, amivel szimbolikusan véget vetett a császár és a nemesek egy része közötti pártharcoknak (a Bocskai-felkelésnek), illetve az ellenséges hadak dúlásának (a tizenöt éves háborúnak) az országban.¹³

A szentkorona-eszmének ez az értelmezése tovább élt, illetve újra megfogalmazódott a 20. század elején, Timon Ákos több munkájában. Timon szerint a szentkorona-eszme, illetve ahogy ő nevezi, „a szent korona mysteriuma” a magyar történelemben kezdetektől (honfoglalást megelőző vérszerződéstől) meglévő közösségi szellemiséget fejezi ki.¹⁴ Timon ezzel, Révayhoz hasonlóan, a koronázott királyban és a nemzetben együtt látta a szuverén hatalom gyakorlóját, azonban a nemzet felfogásában különbözik Révaytól. Timon szerint a magyar nemzetbe nem csupán a

¹⁰ Werbőczy 1897. 59. o.; Kees 2009. 72–73. o.

¹¹ Werbőczy 1897. 229. o.

¹² Révay 1979. 228. o.; Kees 2009. 227–229. o.

¹³ Révay 1979. 206., 211., 227–228. o.

¹⁴ Timon 1907. 5–6. o.

Magyarországon földbirtokkal rendelkező nemesek (rendek) tartoznak bele, hanem a földbirtokkal rendelkezéstől függetlenül „az egész magyar nemzet”.

Végül, a két világháború közötti Magyarországon a szentkorona-eszme is változott a politikai hatalom természetének változásával. Az 1920-as királypuccsokat követően Magyarország államformája királyság maradt, amit azonban – király hiányában – a kormányzó vezetett. Molnár Kálmán úgy alkalmazta a helyzetre a szentkorona-eszmét, hogy annak a Timon-féle változatát módosította azzal, miszerint a király hiányában a királyt ideiglenesen lehet helyettesíteni a kormányzóval és az országgyűléssel, akik együtt a szuverén hatalom birtokosai.¹⁵

Összefoglalva az igazságos háború szentkorona-eszméje alapozott elméletének a legitim autoritásra vonatkozó szempontját, azt mondhatjuk, hogy a magyar történelemben a fontosabb politikai változások során alapvetően változott meg az a személy vagy fórum, aki igazságos háborút indíthatott. A háborúindítás jogát is magában foglaló szuverén hatalom birtokosa kezdetben a király volt, majd először helyette, utána mellette megjelent az egységesnek tekintett és földbirtokkal való rendelkezésen alapuló nemesi rend, amelyet a 19. század második felétől felváltott a kiterjesztett nemzet; végül az uralkodó szerepét a nemzet mellett a két világháború között a kormányzó vette át.

b) A háborúindítás igazságos oka: hódítás, lázadás leverése, védelem, reconquista-jellegű háború, felkelés/szabadságharc

Háborúindításnak leginkább a támadó jellegű hadmozdulatok megkezdését szokás tekinteni, azonban ettől jelentősen eltérő elképzeléssel is találkozhatunk. Clausewitz szerint például a háborút nem a támadó fél kezdi – mivel ő szándéka szerint nem harcolna, amennyiben harc nélkül is elérhetné célját –, hanem a védekező fél, amikor megkísérli feltartóztatni a támadó behatolását a területére.¹⁶ Ennek okán most nagyon tágra értelmezem a háborúindítást. Úgy, hogy abba beleférjen a támadás (hódítás) megkezdése, a védelem megkezdése, illetve ezek mellett a lázadás, illetve annak leverése, és a korábban birtokolt területek visszafoglalására tett kísérlet (*reconquista*) is.

A szentkorona-eszmét a legtöbb esetben nem támadó (hódító) jellegű háború indításának az igazolására alkalmazták. A felhasznált források közül csupán Révay Péternél, és bizonyos értelemben Küküllei Jánosnál találhatók olyan megfogalmazások, amelyek a Szent Koronát ilyen jellegű háborúval hozzák kapcsolatba. Révay szerint „... ugyanebben a században győzelmes háborúkat vívott önszántából vad népekkel a hitért és üdvösségért; felségével legyőzte vagy féken tartotta a velencéseket, görögöket, oroszokat, szarmatákat, kunokat és más szomszédos nemzeteket”.¹⁷ A Révay által felsorolt háborúkból érdemes kiemelni a Velencével Horvátorszáért és Dalmáciáért folytatott háborúkat (a 11–12. század fordulójától kezdve), és II. András Halicsi („oroszországi”) fellépését, mert ezekben az esetekben látszik leginkább, hogy a magyar

¹⁵ Molnár 1927. 10–11. o.

¹⁶ Clausewitz 1962. 132–133. o.

¹⁷ Révay 1979. 203. o.

hódítás azzal vette kezdetét, hogy a horvátok, a dalmát városok vagy a halicsi főurak maguk ajánlkoztak fel a magyar uralom elfogadására. Így például I. Lászlót a horvátok (ténylegesen az elhunyt horvát király felesége, László testvére) hívták be Horvátországba 1091-ben, majd a horvátok horvát királlyá koronázták Kálmánt 1102-ben; a dalmáciai Trau és Spalato önként csatlakozott a Magyar Királysághoz 1105-ben, a halicsi főurak pedig II. András segítségét kérték a belpolitikai káoszban 1205-ben.¹⁸ Mindegyik segítségkérésnek egy külső vagy belső fenyegetés volt az oka, a segítségkérés igazolásának magyar részről azonban tekinthető a Szent Korona fensége, azaz a keresztényi módon, a Szent Korona erényeinek megfelelően kormányzott Magyar Királyság fensége. Révay koncepciója szerint ugyanis a Szent Korona az isteni Gondviselés megtestesülése, így annak (Istennek) a méltóságát és fenségét (is) hordozza, ami hatással lehet az ellenség viselkedésére. A támadó (hódító) háború indításának ez az igazolása ugyan nem mentes a szent-háborús ideológiától, hiszen a Szent Korona Isten akaratát hordozza, ugyanakkor nem is azonosítható teljesen a szent-háborús ideológiával, hiszen a háború igazolásában nem Isten akaratának, hanem a Koronának a fenségén van a hangsúly.

Ehhez hasonlóan Kükülleinél is megtalálható a támadó szent-háborús ideológiai elem, azonban talán nála valamivel kisebb szerepe van, mint Révaynál. Küküllei szerint Lajos király „... nagy erővel hatolt be a Magyarország Szent Koronájának alávetett Bulgáriába, és Bodony városát elfoglalva az országot magának alávetette...” (1365-ben).¹⁹ Az idézett szövegben jelen lévő (látszólagos) ellentmondás (Bulgária alá is van vetve a Szent Koronának, illetve az elfoglalását követően Lajos veti alá azt) abból ered, hogy amikor 1235-ben II. Aszen Iván bolgár uralkodó szakított a pápával szövetséget preferáló katolikus egyházpolitikával, és az ortodox egyházat részesítette előnyben, akkor a pápa IV. Béla magyar királyt kérte közbelépésre, aki azonban erre nem volt hajlandó, ám királyi címei közé felvette a „Bulgári királya” titulust, mindenféle gyakorlati hatalom nélkül. 1365-ben azonban I. Lajos megtámadta és állammá szervezte a már a töröknek adót fizető Bulgária nyugati részét, Vidini Bolgár Cárság néven. Tettét Küküllei azért jellemezhetette úgy, mint a már a Szent Koronának alávetett ország elleni támadást, mivel IV. Bélától a magyar uralkodók Bulgária királyának vallották magukat, ennek az igénynek a gyakorlati/hatalmi feltételét azonban csak Lajos alakította ki, amikor Küküllei szavaival, „alávetette” az országot. Ebben az esetben a szentkorona-eszme alkalmazása nemcsak a szent-háborús ideológiával keveredik (a pápa felhívása miatt), hanem a *reconquista* ideológiájával is, amelynek értelmében egy korábban birtokolt (azaz a Szent Koronához tartozó), ám elvesztett terület visszafoglalása igazolt háborús cselekmény. Amellett azonban, hogy Kükülleinek ez a passzusa támaszkodik a *reconquista* egyféle fogalmára, a Bulgária ellen vívott háború nem tekinthető teljesen *reconquista*-jellegű háborúnak, mivel Lajos támadása előtt Bulgária ténylegesen nem volt a Szent Korona birtoka és a magyar állam része. A látszólagos ellentmondás, illetve a vegyes (szent-háborús és *reconquista*-jellegű ideológiát is magában foglaló) igazolás ugyanakkor jól szemlélteti

18 Kristó 1986. 68., 72., 101. o.; Eckhart 1941/2003. 45. o.

19 Küküllei 2000. 31. o.

az önmagában álló szentkorona-eszme támadó (hódító) célú ideológiaként való alkalmazásának a nehézségeit.

Küküllei a szentkorona-eszmét a leggyakrabban nem is a támadás igazolására alkalmazza (csak egyszer), hanem lázadások leverésének az igazolására. Küküllei – általánosságban is írva – Lajos életéről azt emelte ki, hogy Lajos „... *gondolkodni kezdett, és lelkében meghányi-vetni, mi módon és hogyan állítsa és helyezze vissza Isten segítségével bízva országának azon jogait, amelyet... az országbeli lázadók és hűtlenek vakmerő elszántsággal a Szent Korona kárára elragadtak és bitoroltak*”.²⁰ Ez azt mutatja, hogy a szentkorona-eszme egyik sarkalatos pontja a középkorban abban állt, hogy az ország területei a Szent Korona területei, amelyek önkényes leválása lázadásnak és hűtlenségnek minősül, amely ellen a legitim autoritással rendelkező személynek vagy fórumnak fel kell lépnie. Így Lajos viselt háborút lázadás és hűtlenség elfojtására, például Havasalföldön és Horvátországban is.

A védelmi és a *reconquista*-jellegű háborúk igazolásának logikája szintén a szentkorona-eszme előbbi sarkalatos pontjára támaszkodik, azzal a különbséggel, hogy ezekben az esetekben nem belső, hanem külső ellenséggel kell szembeszállni a Szent Korona területeinek megvédésében vagy visszaszerzésében. Küküllei Halics és Lodomeria litván támadások elleni védelmében alkalmazta a szentkorona-eszmét.²¹ *Reconquista*-jellegű háborút is találunk Kükülleinél, a Velence ellenében, Dalmáciáért viselt háborút (1356–57), azonban az ilyen jellegű háborúk (igények vagy csapatmozgások) tipikus példái a 19–20. század hivatkozásai a szentkorona-eszmére, tipikusan a két világháború között, de nem ritkák az első világháború előtt sem.

Az első világháború előtti, azaz dualizmus-kori, területi *reconquista*-igények az úgynevezett „mellékországokra” vonatkoztak, mint például Horvátország, Dalmácia, Szlavónia, Bosznia, Szerbia, Galícia, Lodomeria, Kunország, Havasalföld, Besszarábia, Bulgária, amelyeket a középkori Magyar Királyság valaha meghódított, vagy amikkel vazallusi viszonyt alakított ki. Ezek az igények megfeleltek az Emer de Vattelre és a Szent Szövetség kongresszus-rendszerére visszamenő, 19. századbeli nemzetközi jognak, ami szerint területeket csak igazságos háborúval lehet szerezni (és ennek következtében elveszíteni is), igazságtalan háborúval, azaz csupán a nagyobb erő által, vagy az igazságtalan háborút követő idő teltével (elbirtoklással), nem keletkezik jogosultság az elfoglalt területekre.²² Magyarország a kérdéses területek többségét a török hódítás és terjeszkedés során veszítette el, majd azok egy része a Habsburg birodalomhoz került vissza (például Dalmácia, Horvátország, Galícia, Erdély, Határőrvidék), egy része pedig önálló országgént alakult újjá (például Bulgária, Szerbia, Bosznia és Hercegovina). Ezen országok visszacsatolására, Bosznia és Hercegovina kivételével, nem került sor, és Bosznia esetében is a szentkorona-eszme mellett legalább ugyan olyan jelentőséggel bírt a 19. századi imperializmus által magában foglalt civilizálási ideológia.²³

20 Uo. 11. o.

21 Uo. 30. o.

22 Vattel 2008. 388. o.

23 Andrassy politikája 1901. 32. o.

Az első világháborút megelőző elképzelésekkel szemben a két világháború között a szentkorona-eszmére alapozott igények a mellékországok²⁴ mellett tipikusan azokra a területekre is irányultak, ahol magyar lakosság élt, azaz a trianoni békeszerződéssel Magyarországtól elcsatolt magyar nyelvű lakosság által lakott területekre, a Felvidékre, Kárpátaljára, Délvidékre és Erdélyre. Ezutóbbi területek visszacsatolása 1938 és 1941 között megtörtént, aminek az apropójából alkotott magyar törvények címe minden esetben magában foglalta a Szent Koronára való hivatkozást: 1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről; 1939. évi VI. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről; 1940. évi XXVI. törvénycikk a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrésznek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről; 1941. évi XX. törvénycikk a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről.

Végezetül, nem csupán a lázadások leverésére indított háborúk igazolására alkalmazták a szentkorona-eszmét a magyar hadtörténelemben, hanem felkelések és szabadságharcok indításának alátámasztására is. A 17–19. század felkelései és szabadságharcai egyaránt Magyarország ősi szabadságának a (vissza)igénylését fejezték ki, azaz a mozgalmak elején a Habsburg birodalmon belüli speciális állami státust, később – a trónfosztásokat követően – pedig a teljes függetlenséget. Bocskai és Rákóczi azonban, bár a nemesi szabadságok és azok semmibe vétele az uralkodó által, nagyon fontos volt számukra, nem hivatkoztak közvetlenül a szentkorona-eszmére. Velük szemben azonban Szabó Béla 1848-ban ugyanezt a gondolatot (ti. Magyarország speciális függetlenségének az igényét a Habsburg birodalmon belül) fejezte ki a szentkorona-eszmére támaszkodva.²⁵ Szabó szerint a Habsburg uralkodók nem törődtek azzal, hogy a török kiűzése után visszaszerzett középkori magyar területeket, Erdélyt, Dalmáciát és a Határőrvidéket visszacsatolják Magyarországhoz, hogy a magyar törvényektől és a magyar nemzet akarától függetlenül ne kormányozzák Magyarországot, illetve hogy teret engedjenek a magyar nemzeti mozgalomnak. Szabó szerint a fennálló problémák orvoslására kettő plusz egy lehetőség van: a „... jogtalan status-quo megszüntetésénél előttünk két ut van, mely közül egyet választanunk kell, egy harmadik nem létezik: ‘egyesülés minden viszonyban’ az első; – ‘önállás, függetlenedés minden viszonyban’ a’ másik. ... [M]egkísérlem most, – ezen, – a’ nemzetiesedés, ‘s a’ társasági állapot tökélesbülése felé irányzott általános törekvés korában, azon módnak javallatbai hozatalát, mellyel én, a’ státus-quo-nak megszüntetendését kivihetőnek gondolom...”.²⁶ Szabó megoldásának az alapja abban rejlik, hogy szerinte a Magyarország kormányzásának joga a Szent Koronát, és annak „tagjait” illeti, ezért az uralkodó nem uralkodik Magyarországon, hanem csak „országol”, azaz az uralkodó a magyar szuverenitásnak nem tulajdonosa, hanem csak birtokosa. Ez azt jelenti, hogy ugyan az uralkodó személye „illetlen, ‘s azért szent”, azonban nem rendelkezik abszolút hatalommal, hanem figyelembe kell vennie a magyar törvényeket,

24 Molnár 1927. 13. o.

25 Szabó 1848.

26 Uo. 88. o

és a magyar nemzet akaratát. Ehhez kapcsolódóan Szabó úgy véli, hogy a magyar nemzet nem csupán a nemességet foglalja magába, hanem a nemességen kívüli magyar népet is, azaz „*e honnak minden lakóját*”.²⁷ Szabónak ez az elképzelése ugyan inkább a legitim autoritás problémáját feszegeti, ugyanakkor elképzelésének felvezetése előre sejteti az eseményeknek azt a menetét, amely végül meg is valósult. A szentkorona-eszmével össze nem egyeztethető *status quo*-ra ugyanis a saját megoldásán kívül két megoldást sorolt fel, Magyarország teljes beolvasztását a Habsburg birodalomba, illetve Magyarország teljes függetlenségét a Habsburg birodalomtól. A megoldási lehetőségek Szabó általi felvázolása ebben a keretben értelmezhető úgy, hogy amennyiben az uralkodó nem veszi figyelembe a Szabó által a szentkorona-eszmére alapozva megfogalmazott magyar igényeket, akkor a helyzet megoldása, szintén a szentkorona-eszmére alapozva, a teljes függetlenség kivívásán keresztül lehetséges.

A háborúindítás igazságos okáról összességében az mondható, hogy a szentkorona-eszme a háborúindítás számos formájához felhasználható volt, azonban a legjobban akkor volt képes ellátni az igazoló funkcióját, amikor az ország területének épségét kellett biztosítani vagy visszaállítani. Ekkor a háborúindítás igazságossága az ellenség által elkövetett igazságtalanságból származott, például a hűtlen lázadásból vagy területek igazságtalan elcsatolásából. Ennek az az oka, hogy a szentkorona-eszme erősen kapcsolódik a Magyar Királyság meglévő vagy korábbi területéhez, amelyek szorosabban (magterületként), vagy vazallusi területként voltak a Magyar Királyság részei, azonban csak nehézkesen lehet új területek szerzésével, és így támadó (hódító) háborúkkal, összekapcsolni. Ilyen esetekben Révaynak a Korona „felségére” kellett hivatkoznia, ami azonban nem az igazságosság egy esete (szemben például az érdemmel és a jogvédelemmel), hanem – Révay esetében – a szentségé, Küküllői pedig egy (látszólagos) ellentmondásba bonyolódott.

c) *A háborúindítás helyes szándéka – a békére irányultság: erényes uralkodó uralma, keresztény béke, magyar civilizálás*

Az igazságos háború középkori elméletének harmadik kulcsfontosságú szempontja: a háborúindítás helyes szándéka. Az elmélet értelmében a háborúindítás közvetlen okát, és bizonyos értelemben előzményét, a háborúindítás igazságos oka határozza meg, távolabbi célját, vagy bizonyos értelemben a háborút követő igazságos békeállapotot pedig a helyes szándék. A háborúindítás helyes szándéka gyakorlatilag azt határozza meg, hogy miért lesz jó a háborút követően a megtámadott félnek.

Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete keretében, a magyar történelemre támaszkodva, legalább három formában fogalmazhatjuk meg a háborúindítás helyes szándékát. Küküllői szerint a helyes szándék abban rejlik, hogy a háborús „ellenség” váljon a keresztény uralkodó vazallusává és alattvalójává, Révay Péter szerint abban, hogy a keresztény birodalom harmóniájának váljon a részévé, és végül Kállay Béni szerint abban, hogy váljon a magyar civilizáció részévé.

27 Szabó 1848. III–IV. fejezet.

Küküllei visszatérő formulája, hogy a legyőzött lázadó ellenség visszatér az I. Lajos (a Szent Korona) iránti „engedelmességre és a hűségre”,²⁸ vagy Lajos „kegye alá”.²⁹ A vazallusi engedelmesség és hűség az egyik oldalon, az uralkodói kegyesség a másikon azok az erények, amelyek egyetlen rendbe kapcsolják össze Magyar Királyság magterületeit és a csatolt részeket (melléktartományokat). A vazallus követi és segíti a királyt a háborúkban és más államvezetési és reprezentatív tevékenységek során, cserébe a király kegyesen (bölcsen és bőkezűen) bánik vele.³⁰

Révay szerint a háborúk távoli célja nem annyira egy-egy erényes uralkodó hatalma alatt élés, bár Révay hangsúlyozza II. Mátyás erényességét és a nemesség vele való együttműködését, engedelmességét, hanem az, hogy az állam „ne szakadjon előkelők pártjaira”, „ne legyen kormányos nélküli hajó”, „ne hanyódjon, és ne süllyedjen el a lázongás tengerében”, azaz belpolitikai harmóniában működjön. Ezt a harmóniát pedig az biztosítja, ha a politika irányítói figyelemmel vannak az isteni Gondviselés megtestesülésére, azaz a Szent Koronára és annak erényei által támasztott mércékre.³¹

Végül, a 19. század második felében Kállay Béni, Boszniaának, a hadsereg bevetését sem nélkülöző, osztrák–magyar annexiója kapcsán azt emelte ki, hogy az annexiónak kettős célja van. Kállay szerint a „... civilizált viszonyok megteremtésének következtében azonban csakhamar növekedni fog a tartomány fizetési képessége is, úgy hogy helyes igazgatás mellett már néhány év múlva bizonyos fölösleg fog mutatkozni, mely a szükséges beruházásokra fordítható”.³² Bosznia az annexió idejében évek óta etnikai és vallási konfliktusokban gyökerező háborúban szenvedett, amelybe a Monarchia a keresztények védelmezőjeként kapcsolódott be. Kállaynak, mint 1882-től az annektált tartomány kormányzójának, az volt a határozott elképzelése Bosznia civilizálásáról, hogy létre kell hozni a nem etnikai, hanem politikai nemzetként funkcionáló bosnyák nemzetet, amivel túl lehet lépni a helyi etnikai és vallási konfliktusokon.³³

Összegzésként elmondható, hogy a magyar hadtörténelemre jellemző helyes szándékok főként, a történelem nagy részében csak a kereszténységhez kapcsolódtak, és csak a 19. század második felében jelent meg a kereszténység védelme mellett a civilizációs cél is.

Összegzés

A tanulmányban a szentkorona-eszme háborús ideológiaként való felhasználását vizsgáltam meg az igazságos háború középkori elmélete szempontrendszerének a segítségével. A vizsgálat alapján elmondható, hogy a szentkorona-eszme háborús ideológiai funkciójában a kiemelkedő jelentőséggel bíró (de nem egyetlen) ideológiai

28 Küküllei 2000. 12. o.

29 Uo. 17. o.

30 Uo. 33–34. o.

31 Révay 1979. 228. o.; Kees 2009. 228–229. o.

32 Kállay 1914. 266. o.

33 Dán 2000. 240. o.

része volt a magyar hadtörténelemnek a 14. századtól, Nagy Lajos háborúitól és az azokról tudósító Küküllei János munkájától kezdve, egészen a második világháborúval bezárólag. Ennek az eszmének a központi tartalma egy adott terület, a 14. századra kialakult Magyar Királyság területének, a védelme, biztosítása volt.

A tanulmányban továbbá különösen nagy teret kapott Küküllei János munkájának a bemutatása, aki az igazságos háború magyar elméletének kiindulópontjaként és első megfogalmazójaként tartható számon. Az igazságos háború magyar (ti. a szentkorona-eszmére alapozott) elmélete egy, a magyar hadtörténelemben a középkortól a 20. századdal bezárólag komoly jelentőséggel bíró értéket leíró elmélet, amely vizsgálható az igazságos háború elméletének nézőpont-rendszere (legitim autoritás, igazságos ok, helyes szándék) segítségével. A vizsgálat alapján az mutatható ki, hogy az igazságos háború elméleteként értett szentkorona-eszme értelmében a legitim autoritás a történelmi Magyarországon politikai hatalommal rendelkező személy vagy fórum volt (a király, a rendek, a király és a rendek, a király és az országgyűlés, a kormányzó és az országgyűlés); hogy a szentkorona-eszmét főként úgy fogták fel, mint ami főként (de nem kizárólag) védelmi, elszakadás elleni vagy *reconquista*-jellegű háborúk indítása igazolható; és végül, hogy a szentkorona-eszme értelmében a helyes szándék az erényes király által kormányzott keresztény birodalmat, a harmonikusan működő keresztény államot, vagy a magyar civilizációs törekvéseket foglalta magába.

BIBLIOGRÁFIA

- Andrássy politikája (1901): *Budapesti Hírlap*, XXI. (1901) február 10. 1–2. o.
- Tessa J. Bartholomeusz: In.: *Defense of Dharma: Just-War Ideology*.
In.: *Buddhist Sri Lanka*.
London–New York, 2002.
- Bartonek Emma (1939/1987): *A magyar királykoronázások története*. Budapest, 1939/1987.
- Berend Nóra: Magyarország a kereszténység, kapuja: egy ideológia születése.
In.: *Tatárjárás*. Szerk. Nagy Balázs. Budapest, 2003.
- Boda Mihály (2015): A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. *Hadtudomány*, 2015/E-szám, 204–220. o.
- Boda Mihály (2016): Az akarattól a tettig: a parancsteljesítés erkölcsi szerkezete.
Hadtudomány 2016/3–4. sz., 16–28. o.
- Boda Mihály: Az igazságos háború hagyománya Európában, a Távol-Keleten (Kínában) és Dél-Ázsiában (Indiában). *Kézirat*.
- Clausewitz (1962): *A háborúról II. könyv*. Budapest, 1962.
- Dán Károly (2000): Kállay Béni és a magyar imperializmus. *Aetas*, 15., (2000) 1–2. sz., 220–248. o.
- Eckhart Ferenc (1941/2003): *A szentkorona-eszme története*. Máriabesenyő–Gödöllő, 1941/2003.
- Johnson, James Turner: Aquinas and Luther on War and Peace: Sovereign Authority and the Use of Armed Force. *The Journal of Religious Ethics*, 31. (2003) No. 1., 3–20. o.
- Kállay Béni (1914): Memorandum Bosznia annexióját illetőleg (Budapest 1877. április 10-én).
In.: Kállay Béni kiadatlan emlékirata Bosznia annexiójáról. Szerk. Wertheimer Ede.
Történelmi Szemle, 3., (1914) 2. sz., 257–267. o.
- Kármán Gábor: Bellum Iustum-érvelések II. Rákóczi György háborúiban. *Századok*, 140. (2006), 939–971. o.
- Kees Teszelszky (2009): *Az ismeretlen korona*. Pannonhalma, 2009.
- Kees Teszelszky – Zászkaliczky Márton: A Bocskai-felkelés és az európai információhálózatok (Hírek, diplomácia és politikai propaganda, 1604–1606). *Aetas*, 27., (2012) 4. sz., 4–1920. o.

- Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Európa.
In.: *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. Szerk. Köpeczi Béla. Budapest, 1970.
- Kristó Gyula (1986): *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest, 1986.
- Küküllői János (2000): Nagy Lajos király krónikája.
In.: *Küküllői János: Nagy Lajos király krónikája – Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról*. Budapest, 2000.
- Molnár Kálmán (1927): *A szent korona-tan kifejlődése és mai jelentősége*. Pécs, 1927.
- Révay Péter (1979): Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata. Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzelmes voltáról, sorsáról.
In.: *A korona kilenc évszázada*. Szerk. Katona Tamás. Budapest, 1979.
- Saint Thomas Aquinas (1920): *The Summa Theologiae* II/II. q. 40., online edition:
<http://www.newadvent.org/summa/3040.htm#article1>, 1920 (letöltve: 2019. január 25).
- Szabó Béla (1848): *A Magyar Országainak Státuszjogi és monarchiai állása a Pragmatica Sanctio szerint*. Pozsony, 1848.
- Timon Ákos (1907): *A szent korona és a koronázás közjogi jelentősége*. Budapest, 1907.
- Varga Benedek: Szempontok a Bocskai-felkelés ideológiájának európai kontextusához.
Studia Caroliensia (2006), 1. sz., 29–41. o.
- Vattel, Emer de (2008): *Law of Nations*. Indianapolis, 2008.
- Werbőczy István (1897): *Hármaskönyve*. Budapest, reprint kiadás, 1897.

TÖRVÉNYEK

1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=93800034.TV&targetdate=&printTitle=1938.+%C3%A9vi+XXXIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>.
1939. évi VI. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=93900006.TV&targetdate=&printTitle=1939.+%C3%A9vi+VI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>.
1940. évi XXVI. törvénycikk a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94000026.TV&targetdate=&printTitle=1940.+%C3%A9vi+XXVI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>.
1941. évi XX. törvénycikk indokolása a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94100020.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D51>.